

SEGURA

KONDAIRA

SAN Andres-en elizachoa dagon inguruan, esan oi da, lengo denboretan zala Segura-ko uria zegon lekua, eta elizacho ura zala bertako eleiz nagusiya. Su ikaragarri batek kiskaldu zuben zorigaiztoko erri ura, eta orduban Alfonso amargarrena, *Jakintsua* deitzen ziotenak, agindu zuben 1256-garren urtian, uri berri bat egin zeiyela, gaur Segura arkitzen dan leku berean, eta murru gogor eta zendoz esitu, inguratu zeiyela.

Kastilla-kin alkartu zanian Gipuzkoa, oso asarretu ziran naparrak; eta ordu eskeroztik alik eta gaiztakeri aundiyenak egiten zituzten gipuzkoarren kaltian. Naparren gorroto, gaizki nai eta griña charretatik gordetziagatik esitu zuten Segura-ko uri berria, len esan dan murru gogor eta sendoakin.

Ala zegon lenago, inguratua eta ichiya; tartian, tartian, dorre aundi batzuek zitubela, eta errirako sarrera bost atetik egiten zala. Naparroa aldeko ate edo sarreran, zegon zubiya igo eta jechi egiten zana, bere oñetan urez betetako zuloa zubela.

Alfonso *Jakintsuen* semia, Sandio laugarrenak, bere aitaren agin-duak biar bezela osatu zitezen, 1290^{go} Apirillan 18^{an} eman zuben Bitoria-ko errian erabakide au:

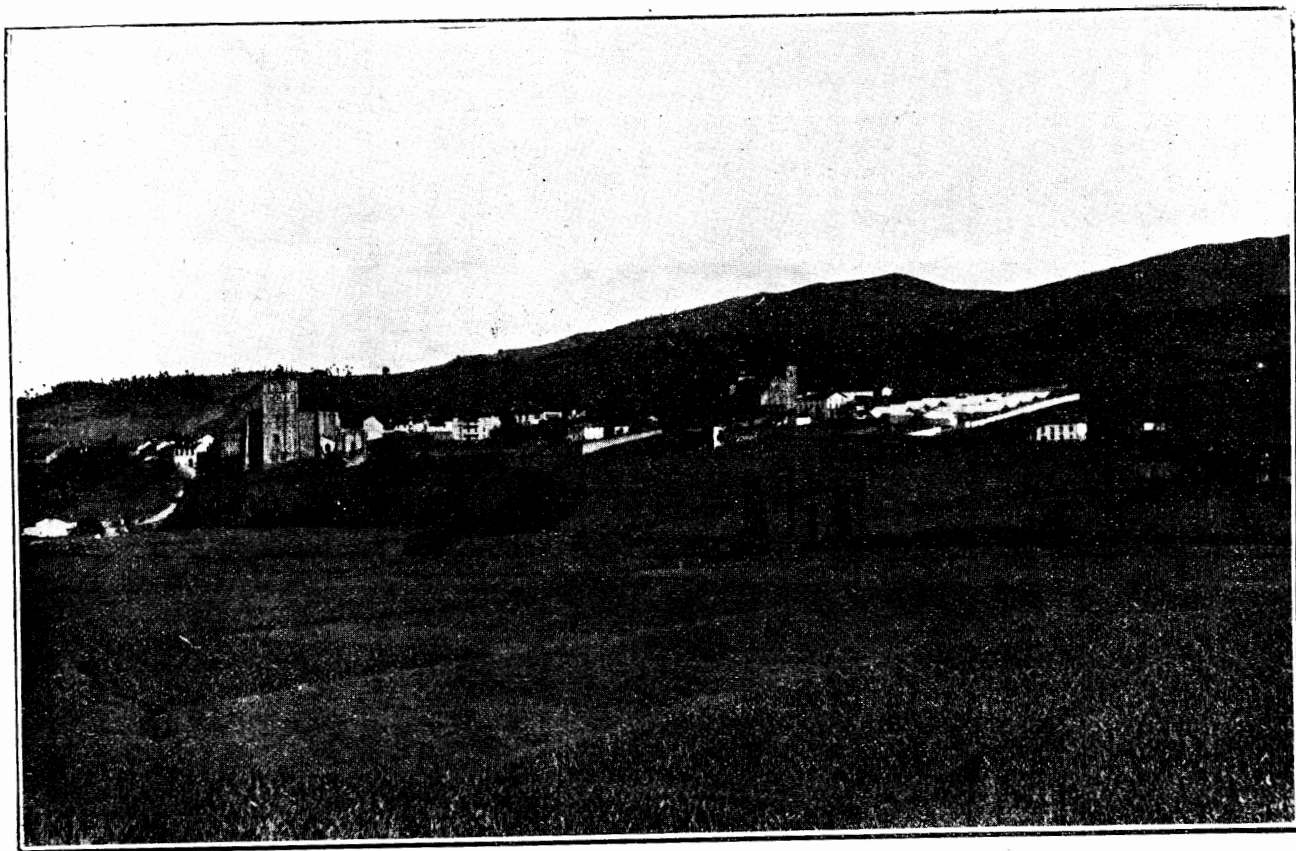
«Eskutitz au ilkusten duten guziak jakin bear dute, nola Sancho jaunak, Jaungoikoari eskerrak Kastilla-ko errege eta abar..... Nere aita errege Alfonso-k eta nik agindu genduen uri bat egitia Gipuzkoa-ko Segura-n, eta obetuago eta nere laguntzarako gizon obeeekin osatu deyen uri berri ura, erabakitzen det, butan dagozen gizon ageridun eta gañerako jendeak, edo emendik aurrera uri ontara datozenak, kito egin dezatela berai eta beren lurrai dagokiyoten pechaz edo diru ordaintzez, eta ez *fontadera* edo obikotitza, eta ez ezer gaintematzik ez dezatela

ordaindu, eta libre eta kitzo izan ditezela lenago bizi ziran lurretan izan oi ziran bezela. Eta zerri ontara, bertan bizitzera etorri nai duten neka-zai orrak, datozela eta ez dute ordaindu biarrik izango, ez bada uri ontan duten ontasunen gañian nik agintzen detana bakarrik, bañan ez dute ordainduko beste lekuetan izan lezateken ontasuna gatik. Eta on eta nesede geyago egitia gatik agintzen det, Legazpia-n dauden olak, eremu arkitzen diranak eta gizon gaizto eta lapurrak, lapurtzen dituztenak, alderatu ditezela Segura-ko uri-ra, bertan bizi ditezela eta izan ditezela barrenagotuago eta segurubago. Eta agindu eta debekatzen det nere indar guziyekin, ez dezala inork izan ausarkeriya, emen egiten ditudan mesede aben kaltez ezer egitia, eta egingo balu ordaindu biar-ko ditu milla marabedi diru berrikoak, eta gañera Segura-ko biztanleai ordaindu biar-ko dizkate egintako kalte guzien alako bi, eta ortarako agintzen det eman derilla nere eskutiz au, nere argizaizko sellu zintzilikakoakin sellatuba. Bitorian emara 1328-^{garren} urteko, Apirillaren 28-^{an}. Nik, Martin Perez Bitoria-koak idatzi azi nuben erregearen aginduz.»

Sancho erregia etzan orrenbezteritan gelditu eta urte artan bertan, Mayatza-ren 12-^{an} Burgos-en idatzi zuben beste erabakitza au:

«Jaungoikoaren izenian, aita, semia, espiritu santua eta abar.... Atsegiñ aundia degu, arkitu genituben baño aurrerratuagoak ikustia gure erriyak gure denboran, eta ez lezateke abek izan mezede eta aurrerapenik ez bada guk opa diogulako, zergatik Jaungoiko gure jaunak, errege eta prinzipiari ondorengoakin biar bezela zabaltzeko dira. Orrengatik, gure Segna-ko uria aurreratua ikusteko gogo aundia degulako, eta bere alde alegiñak egin nayian; nai degu orain diranak jakin dezatela nere eskutitz onen bitartez: nola nik, Sancho jauna, Jaungoikoari eskerrak kastilla-ko erregia eta abar.... eta nerekin batian nere emaste andre Maria erregiña, eta nere semeak Fernando, nere ondorengoa, eta Alonso, eta Enrike, Segrua-ko biztanlei on eta mesede egitea gatik, eta ikusirik nere aita Alonso erregiak emanta-ko esku-bidearen agiriya galdu zala uria erre zanian, agintzen degu orain diranai eta aurrera ere izango diranai, beti betiko, Bitoria-n diran fuero eta lokabeak izan ditzatela gauza guzietan. Eta agindu eta debekatzen degu ez deyela iñor ausartu gallaldi onen kaltez, ez duchi, ez azko, ez ezertan autsi gabe nere agindua, iñork egingo balu eroriko litzake nere gorrotopian, eta gañera ordaindu biar-ko dizkit milla marabedi diru berrikuak, eta Segura-ko biztanlei egiten dizkaten kalteen alako bi. Eta sendo eta betiko geldi deiyen nere aginte au, agintzen degu sellatu deyela nere plomos-ko selluarkin. Burgos-en emana 1328-^{garren} urteko Mayatzaren 12 egun igaro ondorran.»

Sancho errege laugarrenaren aginduak, Fernando laugarrenak 1300-^{garren} urteko Garagar-illaren 18-^{an} ontzat eman zituben Ballado-lid-en; eransirik gañera beste zenbait eskubide, era ontan:

VISTA GENERAL DE SEGURA

«Balladolid-en bildu azi detan batzar ontara, Segura-ko buru egiten dutenak egin dirate erregu, ontzat eman dezatela nere aita zanaren eskutitza, era nik, esan dan Fernando erregia, aditurik nere ama, andre Maria erregina-ren iritzia, eta nere osaba eta zaitzalle Enrike jaunaren baimenarekin, eta on eta mesede egitea gatik, ontzat enlaten det denbora guziko, beti betiko : gañera, nere aita Sancho erregiak emanizkatzen eskubideak, nik orain ontzat ematen detan eskutitzak diyon bezela, berentzat uzten zizkaten nere aitak, eta baita nik ere orain, lur oyen gañian artzeko zubena, ala mendia gatik, nola larreak, esigabeak, bide, eta gañerako gauza gatik, nere aita erregiak artzeko zitubenak Gipuzkoa-ko seme agiriduna gandik, eskubide oyen bitartez, eta nola nere aita erregiak ez iñork eragutsi eta debekatzeko agintzen zuen, ekarri dituzte Legazpia-tik beren errira. Eta orain dute espa seme agiridun batzuek eragutzi eta debekatu egiten diotela, esanaz jartzen dituztela eta daudela olak beren lurretan neri nere artsekuak ukatzia gatik, eta ori ez det ondo arkitzen, ongi dakite Gipuzkoa-ko seme agiridunak ez zituztela artzekuak nere aita erregia-kin partitu bere denboran, ez ta ere orain nerekin. Orrengatik agintzen det inork ez dezayotela eragutsi eta debekatu arrazoi orren gatik, eta egiten balu ordaindu biarko dizkit jarriya dagon diruba, eta gañera Segura-ko biztanleai egiten dioten kaltia alako bi, eta artarako agintzen det, eman deyela eskutitz au, nere argizaizko sellu zintzilikakoakin sellatua.»

Agiri edo eskutitz askeneko au, ontzat eman zuben Burgos-en, Alfonso amaikagarrenak 1315-ko Uztailaren 5-an.

Beste eskutitza, au da Bitoria-ko fueruak Segura-ko uria-ri agintzen zizaizkana, izan zan era berian ontzat emana : Toro-ko batzarrean, 1371-ko Uztailaren 15-an Enrike bigarrena-gandik; Burgos-en 1379-ko Agorrrillaren 18-an Juan lenbizikoa-gandik; Madrid-ko batzarrean 1393-ko Abenduaren 15-an, Enrike irugarrena-gandik; eta Balladolid-en 1428-ko Abenduaren 17-an, Juan bigarrena-gandik.

Eskubide abez gañera, Segura-ko uriak izan ditu makiñabat geyago, eta ara oyetatik batzuek:

Fernando laugarren erregiak, eman zuben Toledo-n 1312-ko gari-laren 12-an aginte bat, merioak ez zizatela eraman erritik kanpora Segura-ko biztanleik, ez bazan erregiaren onerako probintziko batzar guziyak biltzen ziranian.

Aginte au ontzat eman zuten Alonso amaika-garrenak, Toledo-n 1327-ko Marcharen 20-an; Pedro-k, Balladolid-en 1352-ko Apirillaren 2-an; Enrike bigarrenak Toro-ko batzarrean 1371-ko Uztailaren 15-an; Juan lenbizikoak, Burgos-en 1379-ko Agorrrillaren 7-an, eta onek berak Balladolid-en 1384-ko Marchuaren 27-an.

Reste aginte bat eman zuben Madrid-en, Enrike laugarrenak 1467^{-ko} ill beltzaren 14^{-an} eta aginte ontan erabakitzen zuben ez eskatzelto amaika milla marabedi diru berrikoak, urtero ematera biartuba zegon bezela.

Eta aginte au zan, Segura-ko uriak erregia-ri egiten ziyon laguntza aundia-gatik, erregeren alde beti zintzo eta pizkor zeudelako, eta Nartarren gudetan, eriyotz, lapurkeri eta kalte aundiyak izan zituztelalio. Errege katolikoak ontzat eman zuten aginte au Kordoba-n 1482^{-ko} Uztaillaren 18^{-an}.

Bese aginte bat zan, ematen ziyayona Segura-ko uria-ri eskubidia, Alzibar-ko olan landutzen zan alzairu guziri zeokion biala jasotzeko.

1491^{-ko} Mayatzaren 15^{-an} errege katolikoak eman zuten beste bat Monzon-en, agintzen ziziyotena izango zutela eskubidia ogeita bost urte bitartian, astero-ko astiartietan feriya egiteko, ara zijozenak erregearentzat batere ordaindu biarrik izan gabe.

Egiten zizayon Segura-ko uria-ri mesede au, erre ta kiskali egin zalako «eta Gipuzkoan zan erririk onenetakoa eta zintzoenetakoa zala-ko, eta Portugal eta Franzia-ko gudetan eman zuben lagunte neurri gabekoa-gatik».

HERMENEGILDO SUSTAETA

(Jarraituko da.)

SEGURA

(Jarraipena.)

Amabost garren eunkida arte, ez zan Gipuzkoa-n ogeita sei uri bezterik; gañerakoak ez ziran uri-tzat esagutzen.

Azkeneko abetatik, batzuek elkarturik beren artian, antolatzen zuten «alkate naguziera» deitzen zitzayon bilguma. Bestiak berriz, iriguruko urien agintepian jartzen ziran.

Esan diran ogeita sei uri-etatik bat, Segura-ko uria zdn, eta bere agintepian jarri ziran 1384 garren urtian egin zan agiriaren bitartez: Astigarreta, Gabiria, Gudugarreta, Idiazábal, Legazpia, Mutiloa, Ormaiztegi, Zegama eta Zerain.

Bilguma au eman zuben ontzat Juan lenengoak Abila-n, 1387^{-ko} Otsaillaren 2^{-an}; eta baita ere Enrike irugarrenak, 1393 garren urteko Abenduaren 15^{-an}, Madrid-ko batzarreak egin zuben billaldian, esanaz:

«Ikusi degu eskari bat, bigaltzen digutena gure Gipuzkoa-ko lurtuko uri eta urichoen okindariak; eskari ortan esaten digute Segura-ren agintepian jartzia, dala beren borondatia, onela gaizgilleen gandik obetuago gordetzia gatik, eta bi ta ere, pakean bizitzia gatik, gure laguntzari dagokiyon bezela; eta nola uri ori dagon Naparroa-ko mugan; lapur eta gaizgilleak asko dabiltzan lekuetan, eta eriyotza, lapurreta eta gaiztakeriak egiten diranetan.....»

Ageri ontan ikusten degu, argi eta garbi, urichoak bildu ziralta Segura-ren agintepian, beren biziak eta beren ontasunak obetuago gordetziagatik; au da ez biartubak izan ziralako, baizik beren ona gatik.

Eta mesede oyek arkitzen zituzten Segura-ren menpian; batetik, uri au berrizkotik alchatu zan lekua, gaizgilleai kalte egiteko, guztiz artakoa zalako; bestetik murru gogor eta sendoz inguratua zekolako; eta gañera, uri ots aundikoa zalako sasoi artan.

Bańan oraindik ere Segura-ko uri ospitsuen izen atsegińa, aunditu

eta goitutzeko gayan arkitu zan, beste ballera batzuek bere agintepean jarriyakin.

Zumarraga-ko Garcia Lopez, Areria-ko «alkate nagusiera-ren» alkate zanak, 1383-^{ko} Otsaillaren 4-^{an} egin zuben ageria-ren bitartez, egin zan Segura-ko-tzat, bere ondorengo, eta Ezkioga-n eta Zumarraga-n zituben ontasunarekin batian.

Kastilla-ko errege Juan Ienengoak, 1383-^{ko} Urrillaren 3-^{an} eman zuben baimenarekin, Billarreal uri egin zuten, eta Azpetia-k zituben eskubideak berak eman zizkaten. Urte berian Zumarraga, eta 1385 garrenian Ezkioga, elkartu eta batu ziran Billarreal-ko uri berriarekin.

Orduban Segura-k ausia eman zien, gordeñz zorrotz eta zuzen Zumarraga-n eta Ezkioga-n zituben eskubideak. Ausi au moldatzeko aukeratu ziran ekadoyak, eta abek erabaki zuten : ez bakarrik Zumarraga-k eta Ezkioga-k izan bear zutela Segura-ren agintepean jarriyak, baizik baita Billarreal bera ere. Erabaki ontaz ez zuten ezer ezan ballera abek, eta orduban Enrike irugarrenak emantzuben ontzat Bur-gos-en, 1405-^{ko} Uztailaren 15-^{an}. Gelditu ziran beaz Billarreal, Zumarraga eta Ezkioga, Segura-ren agintepian.

¡Zenbateraño-ko ots aundikoa, zeñen indartsua, zer ospatsua, ote zan sasoi artan, Segurako uria!

Zenbat zabaltzen ziran orduban bere menpean zeukazkiyen lurrak, arritzen da bat gogoratu utsakin. Uri guchi izango ziran sasoi artan, ainbeste uricho bere agintepean zeukanik. Ara zein ziran Segura-ko uria-ren bilgumekoak: Astigarreta, Ezkioga, Gabiria, Gudugarreta, Idiazabal, Legazpia, Mutiloa, Ormaiztegi, Billarreal, Zegama, Zerain eta Zumarraga.

Luzian eta zabalian, bazeukan ordubanchen naikua lur Segura-ko uriak, Baita nun begiratu ere, ango alkate izan biar zubenak.

Elkarte onek ordia, ez zuben luzaro iraun. Aundichoa zan urte askoan irauteko. Billarreal-ek eta Zumarraga-k egin zuten antolamentu bat Segura-ko uria-rekin, eta emanik ontzat Juan bigarrenak Balladolid-en 1411-^{ko} Marchuaren 26-^{an}, alde egin zuten Segura-ren agintepetik.

Ezkioga-k urte batzuek egin zituben oraindik Segura-ren menpian, baña uricho au eta beste guztiak, batzuben lengao, bestiak geruago, banaka, banaka, elkarte artatik alde egin zuten, orain esango degun bezela:

Astigarreta, izanik Segura-ren agintepean zegona, alaz guziz gorde

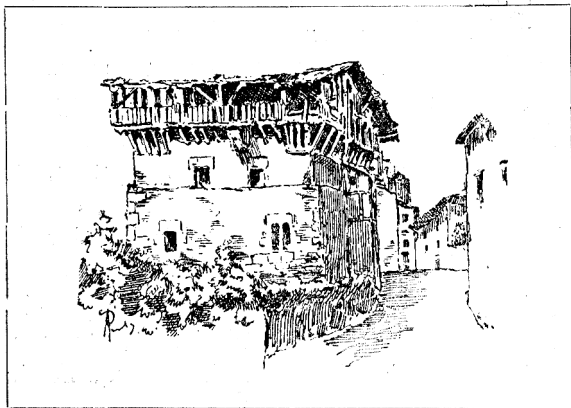
zituben bere lurren mugak, bere ontasunen artu emanak; itz batian esateko, berari zegokion jabetasuna.

Azkenik, 1615 garren urtian, errege Felipe irugarrenaren baime-narekin, guztiz alde egin zion Segura-ren nagusitasunari, ordaindu-baz ontarako erregearen kuchari, Gudarreta-rekin batian, 18.336 errial.

Ordu ezkerotik gelditu zan Astigarreta, bere buru baren jaun ta jabe, eta izan zan uria, bestiak beselase.

Ezkioga-k ez zuben batetan bilgunia Setura-kotik alde egin. Zuma-rraga eta Billarreal-ek aldendu zutenian, gelditu zan Ezkioga; eta indar geyago emateko elkarteari egin zuben agiri bat 1411-ko Urrillaren 8-an.

Geruago alde egin zuben talde, edo mordoska batek, gelditurik An-duaga deitzen dan baztarra. Onak aldendu zuben 1615 garren urtian; eta bildurik mordoska guziak, egin zan gaur esagutzen degun Ezkioga-ko uria.

IDIAZABAL-KO ECHE ZAR BAT

ta, gorde zituben alaz guziyaz, bere lur eta mendiyak, bere artu emanak eta bere ekadoya aukeratzeko eskubidea. Alde egin zuben 1614 garren urtian, Astigarreta-rekin batian, eta arrekin bation erregearen kuchari ordainduta.

Lapurretak, eriyotzak eta gaiztakeriak maiz eta izugarriyak egiten ziran eta orrengatik, eta laguntza biarran bere burua ikusi zubelako, jarri zan Idiazabal Segura-ren agintepian. Beste urichoen antzera gor-de zituben bere lurak mugatubak, gorde zituben bere mendiyak, eta berari zegokiyaon artu-eman, eta ekadoya aukeratzeko eskubidea.

Agintepea utzi zuben 1615 garren urtian, ordaindurik ontarako

Denbora guchi iraun zuben Ga-biria-k Segura-ren mendian, bada amabostgarren eunkidarako Are-ria-ko «alkate na-gusieran» sartuba zegon, eta 1661 garren urtian, bera bakar gelditu zan.

Segura-ren menpian jarri za-nian Gudugarre-

AITZGORRI

SAN ADRIAN-GO TUNELA

70.795 errial erregearen kuchari, orduban zituben ogeita sei auso t'er-di-ri zegokien bezela.

Idiazábal beaz egin zan bere jabe, aukeratu zituben uri-batzarra eta alkatia, eta probintzi-ko batzar nagusian eman zizayon zarrera.

Bañan nola zituben oraindik biztanle guchi, elkartu zan Ataun eta Beasain-ekin 1619^{-an}; gero 1639^{-ko} Mayatzaren 3^{-an} egin zuben amar urterako elkarte Ataun-ekin bakarrik; eta 1650^{-ko} Azaroaren 12^{-an} biurtu zan berriro Segura gana, eta egin zuben berakin zortzi urterako elkarte.

Berritu zuben elkarte ura 1651 garren urtian; eta 1691 garrenian alde egin zuben Segura-gandik eta gerostik ez da geyago uri artara biurtu.

Oitura zar zarretako baten bitartez, gorde da alaz guziz, Segura-ko uriarekin zer ikusi chiki bat.

Espiritu-Santubaren paskuetako irugarren egunian oitura da, Idiazabal-ko alkatiak Segura-ko eta Zegama-ko kaleik sonatubenetatik, bere aginteko zigorra eskubetan dubela ibiltzia, eta era ontan juatia San Adrian-go eleizara, urtero egin oi dan jorrutian.

Denboren denboretan ez zan Legazpia-n basarriko batzuek, eta oien bat edo beste baizik, eta beste urichoen antzera elkartu zan Segurakin, bere ontasunak obetuago gordiak izan zitezen.

Elkarte au egin zan era ontan:

Lenengo: Legazpi-ko auzoak, biartuak gelditzen ziran, Segura-ko diru bearretan, beren aldetik laguntzera.

Bigarren: Legazpia-k izango zuen, ordu arte bezela, ekadoi beria; eta Segura-ko uri batzarrak deitu biarko zion bere gana, dirua eskatu bear zuben guziyan.

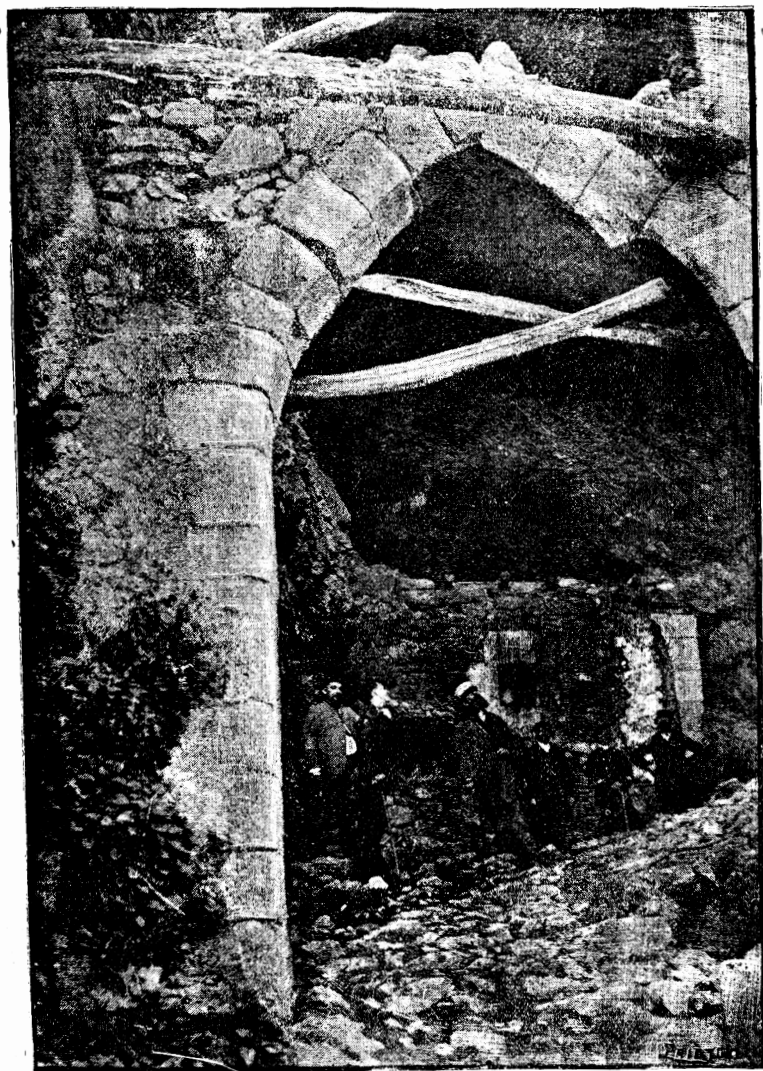
Irugarren: Legazpia-ko auso eta biztanleai Segura-ko alkateak egin-go zien ekadoya, eta ortarako bere mendian egongo ziran.

Laugarren: Segura-ko uri-batzarrak amen zituben erabakideak, biasko zituzten osatu Legazpia-tarrak.

Bostgarren: Legazpia ez zan biartuba izango, egitera elkarte edo traturik esan diran erabakien kaltez, ez jaun, ez andre, ez uri, uricho, eta ez inorekin.

Seigarren: Legazpia-k bere mendean gordeko zituben bere ontasunak, ala mendiak nola zelayak, sarobeak, urak, larreak eta belar diyak, orduarte bezela; egingo zuben berakin nai guztiya, eta Segura-ko uri-batzarrak ezin eragotziko zion.

AITZGORRI

SAN ADRIAN-GO ATIA GIPUZKOA ALDETIK

Elkarte au ontzat eman zuben Juan lenengoak Abila-n 1387^{-ko} Otzaillaren 2^{-an} Enrique irugarrenak, Madrid-en, 1393^{-ko} Abendua-15^{-an}; eta Juan bigarrenak Segobia-n 1407^{-ko} Uztaillaren 19^{-an}.

Seigarren erababidean agintzen dana biar bezela osatzeko, bi uriak egin zuten biar zan agiria, eta mugatu zituzten bakoitzaren lurrak.

Bazirudien elkarte onek biyen onerako izan biar zubela, biyentzako atsegin aundirako izango zala; bañan ez zan ala gertatu, bada bai-esak, ausi, naspill eta iskamill izugarriak, sortu ziran elkarte onen bitartez.

Gogorrenetakoak sortu ziran, Legazpi-tarrak, usterik Aiztondo eta Goiburu-ko mendiyen jabe zirala, debekatu zielako beste balleretakoai andik ezer artzen. Segura-ko uria, Zegama, Zerain eta Idiazabal-koakin batian, Balladolid-ko batzarre edo kanzilleriya-ri ekadoya eskitu zien, eta onek 1536^{-ko} Garagarrillaren 16^{-an} Legazpia-ri eman zion arrasoya.

Bañan bi urtez geruago, 1536^{-ko} Iraillaren 1^{-an}, indargabetu zuben batzar arrek bere lengo erabakia eta eman zien arrazoa Segura eta beste uricho lagunai

Erabaki onen kaltez eskatu zion Legazpia-k ekadoya «milla eta bosteuneko sala» deitzen zan batzarreari, bañan onek ere, argibide batzuek jarru ondorian, ontzat eman zuben arurreroko erabakidea.

Eta bost urichoak diruba ugari ondatu dorian, gelditu ziran onenbesterekin, geruago ta alkarrentzako ez ikusi nai geyagorekin, eta geruago ta gorroto aundiagoakin.

Ala, Legazpia-ko urichoak aldendu nairik Segura-ren agintepetik, eskatu zien 1564^{-an}azienda-ko batzar nagusiari, artarako biar zan baimena; baña batzarreak ukatu zion urte bereko Mayatzaren 31^{-an}. Izan liteke debekatzia, eskaera biar bezela egin ez zalako.

Obetuago moldaturik, eskitu zuen berriro, eta batzarreak agindu zion probintzian zekarren bere ordezkoko, edo korrekidoriari, ikusi zezala Segura-ren mendian egon ta, Legazpia-k zituben kalte eta mesedeak. Bañan korrejidiariak ez zuben ezer egin eta len bezela gelditu zan ausia.

Ikusirik probintziko batzarreak zenbaterañoiko kaltiak zetozen uri ayetara, biar bezela ausia antolatzen ez zalako, erregutu zuben berak ere, lenbailen erabakia izan zeila.

Orduban erregeak, 1566^{-ko} Iraillaren 23^{-an}, agindu zuben Segobia-zugaztiyan, indargabetua gelditu zeiyela 1564^{-an} emantako agintia.

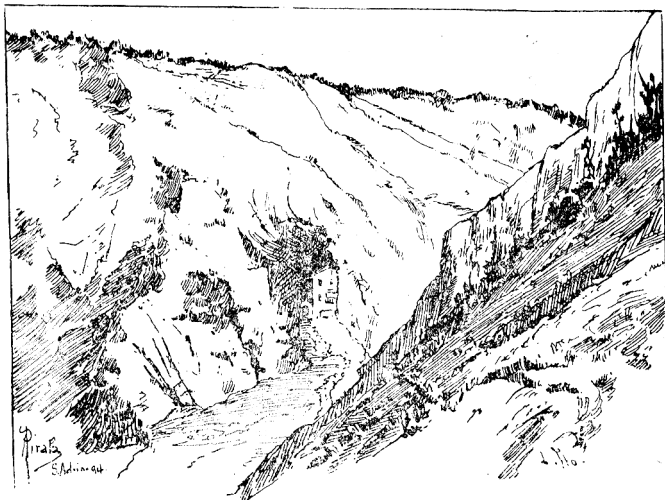
Gero 1569^{-an}, Legazpia-k eskatu zuben berriro, Segura-ren agintepetik aldendutzeko baimena, erregeak agindu zion korrekidoreari ikusi

itzala zer kalte eta mesedeak etorri zitezkie ontatik; baña berriro Segura-ko uriaren bitartez ezer egin etzan, eta gelditu ziran gausak len bezela.

Azkenik 1608-ko Iraillaren 12-an, eman zizayon Legazpia-ri ainbeste aldiz eskatuba zeukan, Seguraren menpetik aldendutzeko baimena; ordaindu zituben ogei dukat auso bakoitzaren gatik, eta beste irureun eskribaba gatik; eta onla azkendu ziran ordu arteko ausi ta ez-ta-baiak, eta egin zan Legazpia bere burubaren jabe.

HERMENEGILDO SUSTAETA

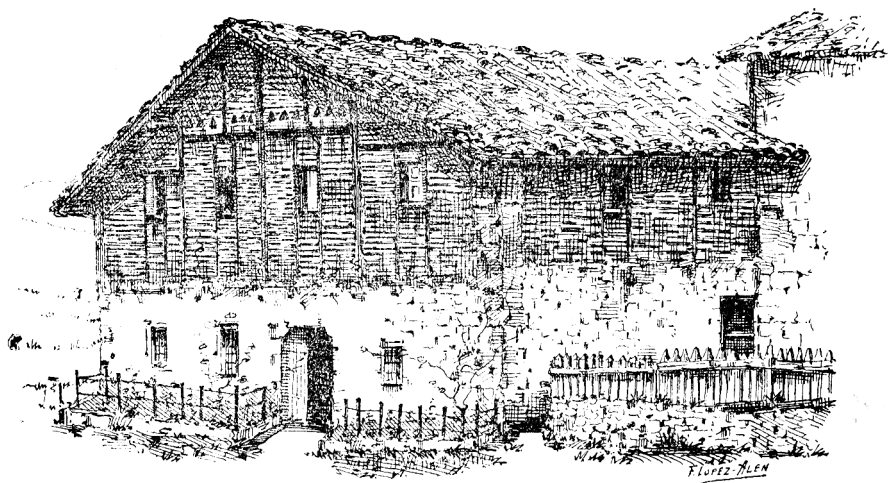
(Jarraituko da.)

SEGURA

(Jarraipena.)

MUTILOA-ko urichoa elkartu zan Segura-ko uriarekin, beste urichoen antzeko bainandeakin; au da gorderik berak, bere lur, ontasun, eta artu emanak: bañan lagundubaz Segura-ko uria-ri bere biarretan, eta ango ekadoyaren agintepian jarririk.

ORMAIZTEGI.—«IRIARTE» BAZARRIYA

TOMAS ZUMALAKARREGI-REN JAYOTECHEA

Bañan aspertu zan besteren agintepian egotez, eta 1615-^{garren} ur-tian, Felipe irugarren-aren gandik izan zuben baimena bere jabe egi-teko, ogeitabost dukat auso bakoitzaren gatik ordaindurik erregeren kuchari.

Gauza bera esan liteke Ormaiztegi-tzaz. Beste urichoak bezela, ayen

antzeko bainandeakin elkartu zan Segura-ko uria-ri 1384^{-ko}-Marchua-ren 22^{-an} eta elkarte onek iraun zuben 1615^{-garren} urtia arte.

Urte ontan elkarte-tik alde egin zuben, ogeita bost dukat ordaindu-rik auso bakoitza gatik. Denbora artan eun eta ogeita bost auso zituben.

Segura-ko uria-rekin egin zuben Zegama-k elkarte era ontan:

1.^a Zegama-k ordu arte bezela, aurrera ere bere ekadoya izango zubela.

2.^a Diru eskeik egin biar bazion Segura-k, lenbizi deitu biar ziola Zegama-ko ekadoya-ri eta entzun bere iritziya.

3.^a Zegama-ko ausoak, Segura-ko alkatiaren agintepian egon biar zuten.

4.^a Segura-ko batzarraren aginteak egin bearko ziran Zegama-n.

5.ª Segura-k egiten bazuben jaun, andre, uri edo balleraren batekin elkarte edo traturen bat, ez zuben alare biartuko Zegama.

6.ª Zegama-ko uriak gordeko zituben bere beriak bezela, bere ontasun, mendi, lur, sarobe, ur, larre belardi eta gañerakuak.

7.ª Bere gauzen sal erosiyyetan ez zuben biartuko Zegama, Segura-ko batzarreak.

Onla antolatu zan Zegama-ren Segura ganako elkarte, eta ala izan ziran berreun eta geyago urtian. Egiya da bitarte ontan, zenbait ez ta bai izan zituztela, batit bat Segura-ri ordaindu biar zizayon dirubaren gañian. Baña dana dala, alkarrekin biñipin bizitu ziran esan dan denbora ortan guziyan.

Beste urichoakin bat egiñik, eskatu zuben 1614^{-garren} urtian, Segura gandik alde egiteko baimena; eta Felipe irugarren erregiak 1615^{-ko} Otsaillaren 4^{-an} eman zien eskubide ura, baña ordaindubaz lenbizi erregearen kuchari 85.615 errial, orduban zeuzkan 310 ausoen izenian

Zerain-ere Zegama-ren era berean elkartu zan Segura-kin, eta al-
dendu zan 1615^{-garren} urtian, Felipe irugarren erregiaren baimenarekin, eta ordaindubuz erregearen kuchari 31.364 errial bere 130 ausoen izenian.

Auso oso tza t esagutu ziran gizon agiridunak; ausoaren irutatik bi-
kotzat: apaiz, andre alargun, edo emakume eskongai eche berezian
bizi ziranak; eta auso-erdtizat: apaiz-sume, eche-jabe uritik kanpora
zeudenak, eta besteren echian bizi ziranak.

Onla, ikusi dan bezela, banaka banaka alde egin zuten uricho gu-
ziak Segura-ren elkarte-tik; eta gelditu zan au bakar bakarrik, bere eche,
bere zelai, eta bere mendiakin.

Ots aundikoa izantzan denbora ayetan Segura-ko uria; Gipuzkoa-ko urietan mallik goyenetakua.

Egi au, argi eta garbi arkitzen degu, Juan Karlos Gerra, Mondragoi-tar seme asko-jakiñak, Gipuzkoa-ko arma-arria asaltzen duben irakurgai gañ-gañekoan: Alde batian dauzkan suntunpak, diyo Gerra jaunak, 1513^{-garren} urtian ipiñiak dira. Belate-ko gudaren oroimengarritzat. Beste aldeko erregia, esan dan urte ori arte, bakar bakarrik zegon goiko aldian, arma-arria-ren biyotzian: eta legiaren agintia aurkestatzen du. Beko aldian dauden mendichuak, ichasoko urak miliskatzen dutela, Gipuzkoa-ko erria-ren antzesta bat da; eta iru zugatzak, probintziyan orduban ziran iru zatiak azaltzen dituzte.

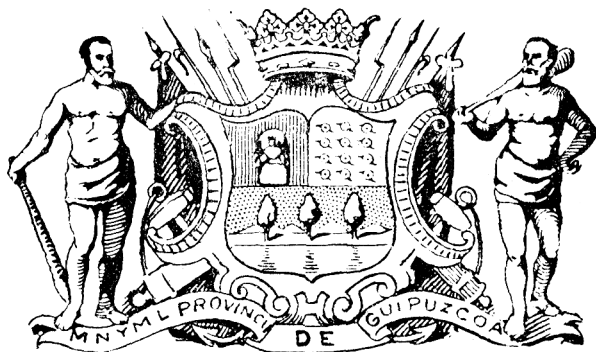
Iru zati abetan zeuden, chandaka batzar naguziak biltzen ziran uriak, era ontan:

Lenengo zatia: Segura, Ordizia (Billafranka), Tolosa, Ernani eta Ondarrabiya.

Bigarren zatia:

Arrasate (Mondragón), Bergara, Elgoibar, Azkoitia, Azpeitia eta Zeztua.

Irugarren zatia: Donostia, Zarauz, Getari, Zumaya, Deba eta Mutriku.

Emen ageri da, iru zati-burubak, Segura, Arrasate (Mondragon) eta Donostia zirala. Iru uri oyek dira beaz, Gipuzkoa-ko arma-arrian dauden iru zugatzak aurkestatzen dutena. Segura-ko uri leñargiak arma-arria bertan azaltzen du beaz bere omen eta ospatzutasuna.

Zenbaterañokua zan egun ayetan Segura-ren aunditasuna, jakiña dago esan utsarekin ogeita lau eskribau zeukazkiyela bere barrutian.

1566^{-garren} urtian, Zumaya-ko urtian bildu zan batzar naguziak, esaguturik ainbeste eskribau geyegi zirala, erdira biurtzia erabaki zuben: Amabira. Alare ez ziran guchi.

Iru bide nagusi edo *kamiyo realak* ziran lenago Gipuzkoa-n:

Bat, Araba-tik zetorrena eta San Adrian-en barrena, Zegama, Segura-

ra, Ordizia, Tolosa, Ernani, Donostia, Errenteriya eta Ondarrabiya edo Irun-dik Prantzi-ra zijoana.

Bestia, Araba-tik bertatik, Salinas, Arrasate, Oñate, Legazpia, Bilarreal eta Beasaindik lengoakin bat egiten zana Yarza deritzaion lekuan.

Eta azkenik, irugarrena, Iruña-tik zetorrena eta Lekunberri, Leiza, Berastegi eta Berrobin barrena, Tolosa-ra irichitzen zana lenbiziko bi-diakin alkar artzera.

Denbora ayetan ez ziran gaur bezela gurtariñik, ez burni-biderik, ez ta ere *koche* edo gurdi apañik.

Orduban oñez edo saldiz ibiltzeko era izan ezkerro, naikua zuten. Ez zan gaurko egunian gertatzen danik esagutzen. Ez zuten uriak orain bezela, burnibide-ko geldi-toki edo *estariyo-rik* izateko zalerik, guchi-yago *karaje* edo, dan bezela izen datzen diran, gurtariñen ukullurik.

Ala beaz, orduban ziran iru bideakin, naikua zuten orduko jendiak, eta bideen tartian zeuden uriak, ots aundienekotzat esagutzen ziran.

Nola Segura uri oyetako bat zan, orrengatik, gañerakoak gañera ziralara, ain ots aundikoa zan.

Betiko griña izan da Gipuzkoa-n, geruago eta aurrerapen geyago izatia, geruago eta gauza guztiak obetuago jartzia. Eta gogo orrekin berekin aurrerapen alik aundienakin bireak antolatu nai izan zituzten.

Bideak, gurdi-bide nai zituzten jarri, zabalduaz, zuzenduaz, eta mal-dik gogorrenak altzan guziya moldatuaz, eta bideetan lenengo berritze-ko aukeratu zuten San Adrian-dik len esan dan Segura barrena zijoana.

1737^{-garren} urtian Elgoibar-ren bildu zan batzar naguziak erabaki zuben bide au antolatzia. Gipuzkoa-ko mugatik Goenola-ko olara egin biar ziran lanak egiteko, ikusi zan biarko ziralara, alde aldera, lau bat milla *peso*. Lan ontarako, Donostiko *Konsulado* deitzen zan batzarrak agindu zuben lagunduko zubela erdiyarekin, bada chit bearrekua zan Donostiya-ko urientzat bidea-ren antolamentu ura, andik bigaltzeko ichasoz etortzen ziran ainbeste sal-gauza.

Egin ziran esantako antolamentuak, eta lenago baño obetuago gel-ditu zan bidea; baña ez nai beziñ ondo. Batetik estu samarra zan, bes-tetik, oraindik ere malda gogorrak zeuzkan, eta laister berriro ondatur-e egin zan.

1796^{-garren} urtian Segura-n bildu zan batzar nagusia, eta uriak es-katu zuben laguntza bidea obetuago jartzeko. Agindu eta eman ere egin zioten zerbait laguntza, bañan ez biar aña, eta antolamentu chiki batzuben egina gatik, lengo antzera gelditu zan.

Ala arkitzen zan 1803-^{garren} urtian. Salinas-en barrena egintzan ordurako gurdi-bide berri bat, eta beñere baño premiyagokua zan segurarrentzat beren bide zarra moldatzia.

Jose Astigarraga, Segura-ko semia, zegon orduban Donostiyan ichasgudarien buru, eta seme on bat bezela egiñ al guziak egin zituben bere erriko bidearen alde, esanaz Salinaz-ko bide berria baño biarragokuazala.

Laguntza billatu zuben, lanak ez ziran oso alperrikakoak izan, eta Karlos Lemaure gudarietako *ingeniero-ak*, egin zuben Otzaurte barrena igarotzen zala, bidea-ren antolamentu on bat egiteko ziazaldea. 1807 garren urtian argitaratu zan Donostian Lemaure-en lan gain-gañekua.

Bañan ontan etorri zan prantzestia, asmo guziyak chokoratu ziran, eta bide arren antolamentua, betiko astu ta gelditu zan.

Egiya da, Salinas-ko bidea batetik, eta Lizarza-kua bestetik, egin ezkeru, guchitzen juan zan, ordu arte Segura-k izan zuben ots aundia. Bertako biztanle askok beste urieta-ra itsul egin zuten, eta urte guchi barru, oso jechi zan uri arren aunditasuna. Segura-ren mendian egon ziran urietatik, laster batzuben Segura-k berak baño auso geyago ziztuzten.

HERMENEGILDO SUSTAETA

(Jarraituko da.)

